

Andrej Čebotarev, *Vlasi i Vojna krajina u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2022, 319 str.

Krajem prosinca 2022. godine objelodanjena je knjiga mr. sc. Andreja Čebotareva pod nazivom *Vlasi i Vojna krajina u Hrvatskoj*. Nakladnici djela su Hrvatska sveučilišna naklada i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, a tekst su recenzirali dr. sc. Mirko Valentić i pokojni dr. sc. Milan Kruhek. Riječ je, zapravo, o rukopisu nikada obranjenе doktorske disertacije Čebotareva koji su dodatno uredili akademik Stjepan Ćosić i prof. Anita Šikić.

Andrej Čebotarev rođen je 3. srpnja 1954. godine u Zagrebu. Studirao je arheologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je i magistrirao u polju informacijskih znanosti 1993. godine. Stekao je stručno zvanje arhivista i od 1985. do 1991. godine bio je zaposlen u Hrvatskomu državnom arhivu u arhivskoj čitaonici i Odjelu za noviju arhivsku građu. Nakon toga radio je u Hrvatskom institutu za povijest. Tijekom publicističke, stručne i znanstvene karijere bavio se različitim humanističkim temama. Pisao je o arhivistici, pomoćnim povijesnim znanostima, grbovlju, suvremenoj ruskoj povijesti, martolozima, trgovcima robljem tijekom ranoga novog vijeka, hrvatskoj vojnoj povijesti te u konačnici i o Vlasiima te Vojnoj krajini. Svoje je radove objavljivao u cijenjenim znanstvenim časopisima poput *Arhivskoga vjesnika*, *Povijesnih priloga*, *Časopisa za suvremenu povijest* i *Nove prisutnosti*. Održao je niz znanstveno-stručnih predavanja u Hrvatskoj i inozemstvu. Suvremenici ga opisuju kao humanističkoga istraživača širokih interesa i intelektualca enciklopedijskoga znanja. Jednostavnost i preciznost obilježja su njegova javnoga djelovanja. Međutim, njegovi su radovi ostali na marginama hrvatske humanistike, a osobito hrvatske historiografije. Preminuo je u Zagrebu 9. kolovoza 2018. godine.

Unatoč tome, jedno je djelo ostalo trajan spomen na Čebotarevjevu istraživačku erudiciju. Riječ je o rukopisu doktorske disertacije pod izvornim nazivom *Vlasi Vojne krajine u XVI. i XVII. stoljeću*. Unatoč kvaliteti toga teksta i znanstvenim *novumima* koje Čebotarev donosi, njegov doktorski rad nikada nije bio obranjen na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Urednici, recenzenti i nakladnici ovoga vrijednoga knjižnoga izdanja uspjeli su ispraviti tu nepravdu objavivši redigirani i recenzirani autorov rukopis pod naslovom *Vlasi i Vojna krajina u Hrvatskoj*. Knjiga sadržava predgovor, popis kratica, dvanaest poglavlja, čak 136 potpoglavlja, zaključak, popis izvora i literature, priloge i bilješku o autoru. Poglavlja u knjizi logički su i kronološki raspoređena, a broj poglavlja i potpoglavlja kao i popis korištenih izvora i literature dokaz su relevantnosti teme te autorove sustavnosti i sistematičnosti u istraživačkomu radu.

Djelo započinje Predgovorom (11-33) dr. Valentića, znanstvenika emeritusa s Hrvatskoga instituta za povijest i stručnjaka za hrvatsku povijest ranoga novog vijeka. Valentić u Predgovoru opisuje širi povijesni kontekst teme knjige i donosi pozitivnu recenziju Čebotarevjeva djela. To je najbolje opisano na str. 21 sljedećim riječima:

Svi mi koji smo imali priliku poznavati kolegu A. Čebotareva nosimo u sebi snažan osjećaj za njegovu sistematičnost. Znao je tjednima, katkad i mnogo više od toga, 'slagati' unutarnju kompoziciju svoga budućega rada. Možda je ova knjiga najbolji primjer te njegove istraživačke vrline. Nakon što je svog pažljivog čitatelja iscrpno obavijestio o temeljnim povijesnim problemima 'svojih' Vlaha, od uvodnih razmatranja i definicije vlaščkoga imena, 'proveo' ga je kroz gotovo sve vrlo složene historiografske probleme vlaščkoga pitanja, do pregleda brojnih teorija o etnogenezi Vlaha [Vlaha, op. V. S.] i pitanja o njihovom jeziku. Da bi zaokružio sliku o Vlasiima prije nego što će otvoriti pitanja njihova saveza s Turcima sredinom XV. stoljeća i prodora preko Drine i Save u sjeverne i zapadne zemlje, on – svog radoznalog čitatelja – još jednom vodi na Balkan na kojem je ovaj nekad veliki narod rimskoga rodoslovnoga korijena, da bi preživio, morao bježati u planine i 'tamo gore';

daleko od 'jačih', stoljećima živjeti u gotovo biblijskom sužanjstvu. [...] Njegova sistematičnost odvodi Vas, poslije oblikovanja balkanskog rasporeda vlaških planinskih katuna, u srednju Europu, da bi pokazao još nekoliko manjih vlaških oaza, poput onih u Mađarskoj, Slovačkoj, Češkoj i Švicarskoj, ne zaboravljajući i one male naseobine Vlaha trgovaca u Zagrebu s imenima njihovih većih zajednica poput one u Vlaškoj ulici ili Laščine na istočnom rubu Zagreba.

Osim toga, Valentić uočava da je Čebotarev u svom istraživačkom radu imao starobalkanske i starosrpske Vlahe, pa je na njih obratio svu svoju tematsku pozornost. Isto tako, Čebotarev je prvi istraživač koji je to učinio s najvećom vremenskom serijom, kako tvrdi Valentić, svakako većom od nekoliko tisućljeća.

Prvo poglavlje knjige *Uvodna razmatranja* (39-48) donosi autorovu interpretaciju predmeta i ciljeva istraživanja, određivanja prostora i razdoblja istraživanja, metoda i načina te tumačenja nekih specifičnosti u istraživačkom pristupu. Ovim nas poglavljem autor uvodi u temu vrlo opsežnim i konkretnim uvodom u problematiku povijesnoga konteksta. Autor je odlučan u istraživačkom pristupu prema kojemu ne želi donositi konačne sudove o povijesnim događajima. Najavljuje nam da će pružiti sve dostupne informacije o temi koje će podrobno interpretirati i raščlaniti, ali bez donošenja čvrstih zaključaka. Čebotarev ispravno iskazuje da treba sumnjati u vjerodostojnost onih povjesničara koji vjeruju u istinitost svega što su sami napisali. Zbog toga, „povijest je uvijek konstrukcija ili projekcija, katkad imaginacija“ (str. 45), što se može smatrati nepisanim *mottom* ovoga djela. *Pojam i definicije vlašskog imena* (49-63) naziv je poglavlja u kojemu Čebotarev polazi od primjene sociolingvističke, etimološke i semiološke analize pojma, definicije i vlaških imena. Iz toga je dijela knjige razvidna širina autorova znanja i istraživačkih spoznaja te korištenje brojne relevantne literature i povijesnih izvora vezanih za, ne nužno hrvatsku, nego i europsku povijest Vlaha. Ovdje posebno obrađuje druga vlaška imena poput Morlaka, Cincara i Čića, a na kraju donosi interpretaciju leksikografske literature o Vlasima.

Treće poglavlje *Historiografski problemi i aspekti vlašskog pitanja* (64-73) tipična je historiografska analiza dosadašnjih istraživanja o Vlasima te pitanjima vlaške problematike. Autor se posebno osvrnuo na kontaminiranu problematiku odnosa Vlaha i Srba pri čemu iznosi niz povijesnih izvora koji dokazuju da su Vlasi narod, a ne samo socijalna (etnička) kategorija. Posebno se osvrće na tzv. „srpske dokaze“ da Vlasi nisu Srbi (npr. Dušanov zakonik, prezriv stav prema Vlasima i statističke podatke o Vlasima). Posebno je zanimljivo i važno potpoglavlje o izvorima da hrvatski Vlasi nisu Srbi. Time je Čebotarev u bitnome promijenio i ispravio stavove jugoslavenske historiografije o toj povijesnoj problematici. Uz to potpoglavlje, važan je i dio o Vlasima kao apsolutnoj socijalnoj kategoriji čime je autor uspješno nadišao taj dio vlaške problematike. Unatoč tome, postavio je dodatna pitanja i probleme koje drugi istraživački tek trebaju istražiti. Čebotarev posebno ističe da se pod utjecajem srpske historiografije, čak i u Hrvatskoj, pokušava negirati Vlahe kao etičku skupinu. Zbog toga postavlja pitanje kako to da ne postoji nikakav razlog zašto se Vlahe, ako su istinu bili Srbi, tako nazivalo u dokumentima austrijskih institucija i Hrvatskoga sabora. U potonjima njih se navodi isključivo kao *Wallache*. U prilog tomu autor ističe da su Vlasi na područje hrvatskih zemalja došli prije seobe pod vodstvom Arsenija Crnojevića 1690. godine. Osim toga, Vlasi ne dolaze iz Srbije nego iz Bosne u kojoj nema srpske etničke zajednice. Kako bi dodatno pojasnio svu problematiku vlaščkoga porijekla, autor u četvrtomu poglavlju *Pregled teorija o etnogenezi Vlaha* (81-92) opisuje glavne probleme vlaške etnogeneze te etnogenetske teorije (keltska, mezijska, ilirsko-romanska, maurska itd.). Uz postojeće, Čebotarev donosi posebno potpoglavlje o suvremenim vlaškim etnogenetskim teorijama i pristupima te Vlasima u doba seobe Slavena.

Iako nije tipično historiografsko, ali je posebno relevantno i nekonvencionalno, autor donosi peto poglavlje *Vlaški jezik* (93-121) u kojemu detaljno interpretira i analizira temeljem povijesnih izvora sve specifičnosti toga jezika. Posebno su zanimljive usporedbe sa suvremenosti gdje se očituju vlaški jezični utjecaji. Čebotarev se ovdje bavi sustavom romanskih jezika vlaške skupine, nestankom vlašćoga jezika u Hrvatskoj i Bosni, leksikom, onomastikom, toponomastikom te utjecajima vlaške populacije na hrvatski jezik i odnosa vlašćoga i drugih jezika.

Vlasi na Balkanu (122-157) šesto je po redu poglavlje u kojemu se autor bavi poviješću Vlaha od ranoga novoga vijeka do 20. stoljeća na području Rumunjske, Bugarske, Grčke, Makedonije, Albanije i socijalističke Jugoslavije. Pri tome je najveću pažnju posvetio istraživanju vlašćkih toponima u Crnoj Gori, Srbiji te Bosni i Hercegovini. Tu je i zanimljivo potpoglavlje o prehrani. Sedmo po redu poglavlje *Vlasi u srednjoj Europi* (158-170) možda je trebalo sadržajno biti smješteno prije prethodnoga poglavlja zbog deduktivnoga geografskog reda. No, to ne umanjuje važnost poglavlja koje prikazuje Vlahe na području Mađarske, Slovačke, Češke, Austrije, Slovenije, Švicarske i Moldavije uz posebno zanimljiv dodatak o Vlasima u Zagrebu.

Materijalnu, društvenu i duhovnu kulturu Vlaha Čebotarev interpretira i razmatra u osmom poglavlju *Etnoobilježja vlašćkog svijeta* (171-193). Pažnju je posvetio analizi povijesti mentaliteta, prehrani, trgovini te vlašćkim društvenim utjecajima kao martolozima (grč., *naoružani ljudi*), najamnim radnicima poljoprivrednicima te urotnicima i hajducima. Najviše je obradio definiciju i etimologiju martologa, njihovu vjersku i etničku pripadnost, djela, karakter te fenomen trgovanja robljem.

Vlasi u Osmanskom Carstvu (194-206) poglavlje je u kojemu autor osim kontekstualizacije osmanskoga utjecaja govori o islamizaciji Vlaha te posebno zanimljivom problemu stećaka. Čebotarev je mišljenja da se „stećci moraju atribuirati vlašćkom etnićkom elementu“ (str. 203), što opravdava u predstojećim stranicama toga potpoglavlja. U desetom i jedanaestom poglavlju *Vlasi u Hrvatskoj prije turskih ratova* (207-218) te *Proces naseljavanja Vlaha u Hrvatsku krajimu* (219-236) Čebotarev tumači regionalnu rasprostranjenost Vlaha u Hrvatskoj od ranoga novoga vijeka. Naziva ih starohrvatskim Vlasima koji se nalaze na posjedima hrvatskih velikaša, ali i Kraljevskim Vlasima te Vlasima u primorskim komunama. Posebno izdvaja Vlahe u Dalmaciji i Poljicima. Selidba Vlaha vezana je uz protutursku obranu na područje Slavonske krajine, Varaždinskoga generalata, Karlovaćkoga generalata, civilne Hrvatske i Hrvatskoga primorja. Ovdje autor zaključuje da su naseljavanja Vlaha bila „u nadležstvu vojnih vlasti i one su ga rješavale prema prilikama i potrebama na područjima pojedinih kapetanija i Krajine u cjelini“ (str. 236). Posljednje, dvanaesto poglavlje, nosi naziv *Vlašća prava i dužnosti* (237-250). Započinje općim postavkama, a naročito se bavi vlasima u srednjovjekovnoj Srbiji prema srpskom zakonodavstvu prije Dušana i tijekom važenja Dušanova zakonika, Vlasima u Osmanskom Carstvu te Vlasima u Hrvatskoj s pregledom i analizom Vlašćkih statuta iz 1630. godine.

U *Zaključku* (251-253) Čebotarev je dobro sažeo stećene spoznaje iz svoga rada. Došao je do zaključka da o pojmu *Vlaha* ne postoji jedinstvena definicija te da se njihova etnogeneza ne može pouzdano tvrditi. Od vlašćkoga jezika u Hrvatskoj osta li su tek tragovi, najčešće u oblicima osobnih imena, prezimena i toponima. Posebno ističe da su Vlasi imali trpak mentalitet pa su zbog toga bili pogodni za ratovanje. Čebotarev smatra da su Vlasi u kulturno-civilizacijskom gledištu podijelili vlastitu sudbinu s Južnim Slavenima. Vlasi na hrvatskim prostorima pretopili su se u Srbe, Hrvate i Bošnjake kao i u druge narodnosti u drugim europskim zemljama. Zaključuje da su posve nestali kao etnićka skupina, ali zapaža da se u vrijeme autorova pisanja toga rada primjećuje lagano narodno buđenje i nacionalno osvješćivanje. Budući da su bili većinom

pravoslavne vjeroispovijesti, kasnije se, osobito tijekom 19. stoljeća, njihovi potomci pretapaju u Srbe isključivo pod utjecajem Srpske pravoslavne crkve. Zbog toga nisu ispravna poistovjećivanja Vlaha i Srba. Vlaško je ime etnik i rasprostranjeno je po cijeloj jugoistočnoj Europi. Čebotarev je zaključne misli vješto oblikovao u sljedeće dvije rečenice: „I na kraju opća napomena: što god govorili ili pisali o Vlasima, trebamo stalno imati na umu da je vlaška problematika uvijek složenija nego što se može definirati u osnovnim crtama. U svemu ima mnogo iznimaka koje otežavaju generaliziranja i sile na krajnju znanstvenu strogost i opreznost.“

Ova knjiga iznimno je važno interdisciplinarno historiografsko djelo za povijest ranoga novog vijeka i modernu povijest hrvatskih zemalja, ali i čitave jugoistočne Europe na temu Vlaha. Suvremena historiografija prije svega je isticala Zefa Mirditu koji je, usporedno sa Čebotarevom, radio i istraživao vlašku problematiku. Međutim, zbog sažetosti prikaza, pitkoga jezika, logički i kronološki raspoređenih poglavlja te jednostavnih tumačenja složenih povijesnih fenomena, ova je knjiga temeljna i ključna za daljnje istraživanje povijesti Vlaha. Zbog toga je pogodna studentima, ali i budućim istraživačima kojima je Čebotarev ostavio niz neodgovorenih pitanja na koja ovaj vrijedni intelektualac nije stigao odgovoriti.

Vlatko Smiljanić

Dominique Kalifa, *The Belle Époque. A Cultural History, Paris and Beyond*, New York: Columbia University Press, 2021, 264 str.

Ubrzo nakon originalnog francuskog izdanja iz 2017. godine u engleskom se prijevodu pojavljuje posljednja knjiga Dominiquea Kalife koja se hvata u koštac s „povijesnom imaginacijom“. Profesor na Sorbonni te stručnjak za povijest kriminala i podzemlja francuskog devetnaestog stoljeća, Kalifa se fokusirao i na istraživanje krononima, masovne kulture te povijesti eroticizma u istome razdoblju, prožimajući svoja djela pitanjem kolektivne imaginacije. *The Belle Époque. A Cultural History, Paris and Beyond* pred nas postavlja pitanje kako i zašto dajemo naziv nekome razdoblju te, još više, što to razdoblje označava narednim generacijama: što one projiciraju na prošlost i zašto? Kakvu ulogu Belle Époque igra za desetljeća koja slijede za njom, čemu im služi, i kakvom je ona vide?

Postavke su jednostavne: dovodeći u pitanje dugo ponavljanu tvrdnju kako je naziv i imaginarij Belle Époque nastao neposredno nakon Prvog svjetskog rata, kao potraga za nekim sretnijim vremenom nakon proživljene tragedije, Kalifa istražuje kako se on zapravo javio i mijenjao tijekom vremena. Belle Époque je, kako nas uvodi, anakronistički, kasnije konstruirani skup nostalgičnih slika o bezbrižnom pariškom životu s neizostavljivim toposima Latinske četvrti, Montmartrea, Montparnasea, mondenih restorana poput Maxim'sa i varijetea od kojih je najpoznatiji, naravno, Moulin Rouge, napučenih umjetnicima, članovima više klase i članovima *demi-mondea*. Lepršav, slobodan, neopterećen period posvećen zabavi i ugodnom životu. No, kako je do toga došlo? Kalifa započinje *in situ*: godine 1900., kada u velikoj većini periodizacija započinje Belle Époque, novo razdoblje koje – za razliku od netom završenog, samoproglašenog *fin de sièclea* – nije sebi smislilo ime. Pa ipak, doba se „osjećalo“, možemo shvatiti iz ovoga kratkog uvoda, po primjerice novinskom senzacionaliziranju ulaska u novo stoljeće, iz značaja Svjetske izložbe, i iz nastojanja mnogih da se ono zabilježi fotografijama, filmom, fonografom, pismom.